

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗ ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΑΣΣΑ

ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ὠς τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα

Μαριάννα Κορομηλᾶ

Συμμετέχουν μὲ ἄρθρα

Ἄλεξάντερ Ἄλεξίτζε ~ Ὅτάρ Λορντσιπανίτζε
Ἄννα Μπαλλιὰν ~ Λουΐζα Πολυχρονίδου-Λουκοπούλου
Πέτρος Ν. Πρωτονοτάριος

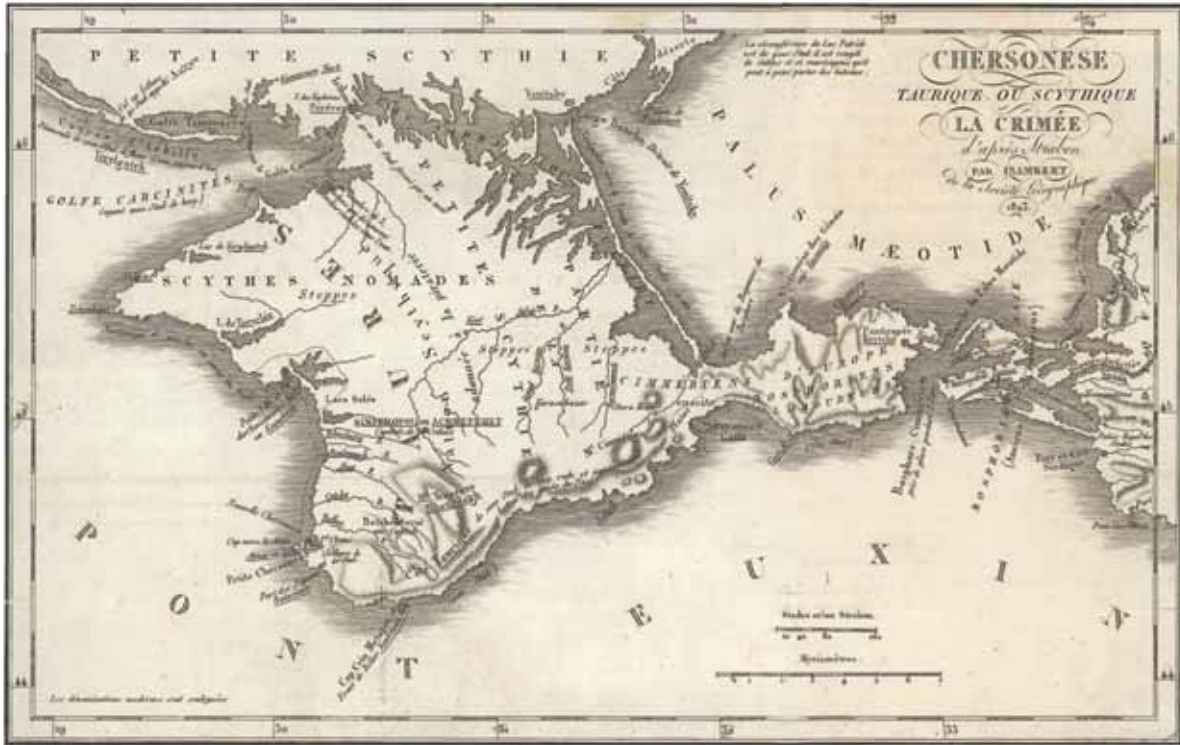
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ «ΠΑΝΟΡΑΜΑ»

ΑΘΗΝΑ 2001

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ Ἐκ τῆν πρώτη στή δεύτερη ἔκδοση, ἄνοιξη 1991-φθινόπωρο 2001	10
ΠΡΟΛΟΓΟΣ Ἡ κόψη τῶν μυκηναϊκῶν σπαθιῶν καί ἡ ἐπιμονή τῶν καταγιασμένων τοπωνυμίων	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Ὁ Ἄξενος Πόντος	17-51
Ὁ Ἄξενος Πόντος τῶν Ἄθλων 28 ~ Μῦθοι, τοπογραφία καί ἀρχαιολογική τεκμηρίωση 34 ~ Βόρεια τῆς Καλιάκρας 49	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Ἡ Προποντίδα ἢ Θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ	53-74
Βυζάντιον-Κωνσταντινούπολις: τοπογραφία τοῦ εὐρύτερου χώρου.	66
Ἡ διφυῆς καί δισπόστατη Κωνσταντίνου πόλις 73	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Ὁ πολυώνυμος θρακικὸς Βόσπορος	75-81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ Ὁ Εὐξείνιος Πόντος	83-314
Ὁ ποταμὸς Δούναβης: τὸ ὄροσημο	93
Ὁ ἱερὸς Ἴστρος καί ἡ μακρινὴ Ἴστρια 102	
Ἐκ τῶν Ἴστρο-Δούναβη μέχρι τὸν Βόσπορο	109
Ταξιδεύοντας στὸν εὐξεινοποντιακὸ ὄριζοντα τῶν θρακικῶν παραλίων 112 ~ Καταπονημένες πολιτείες, φθαρτὰ ὕλικά καί ἀντοχὲς τῆς μνήμης: Ἀπολλωνία-Σωζόπολις καί Μεσημβρία 124 ~ Ἀγγιᾶλη, Ἀγγιάλος καί Ἀγγελῶ: ἡ πυρπολημένη πολιτεία 146 ~ Ἡ διείσδυση στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Θράκης καί ἡ ἀπαρχὴ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Θρακῶν 148 ~ Ὁ Ἀλέξανδρος στὸν Δούναβη, ἄνοιξη τοῦ 335 π.Χ. 151 ~ Ἡ ἰωνικὴ Τόμις, βυζαντινὴ Κωνσταντία καί Κωνσταντινιανὰ (σύγχρονη Κωνσταντζα) 157 ~ Ἡ πρωτοβυζαντινὴ Διοίκησις Θράκης 163 ~ Τὸ βυζαντινὸ σύνορο καί ἡ ἄμυνα στὸν παρευξείνιο Δούναβη 164	
Οἱ σκοτεινοὶ αἰῶνες	166
Καί ἡ Μικρὰ Σκυθία: 172 ~ Οἱ Βυζαντινοὶ ἐπιστρέφουν στὸν Δούναβη 173	
Ἐκ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δούναβη ὡς τὰ ριζοβούνια τοῦ Καυκάσου	176
Στὶς ἀνώνεμες καί πολυσύχναστες ἐρημιὰς τῆς σκυθικῆς στέπας 179 ~ Ὀλβία, ἡ τρισευτυχημένη πόλις τοῦ Βορρᾶ 195 ~ Ἡ Χερσόνησος τῆς Κριμαίας 211 ~ Ὁ Κιμμέριος Βόσπορος, τὸ Παντικιάπαιον καί ἡ βοσπορινὴ (απολυνησία): τὰ στενὰ τοῦ Κέρτς 216 ~ Ἡ Θάλασσα τοῦ Ἀζόφ 224 ~ Ἡ βυζαντινὴ Χερσῶν 231	
Τὰ ὄρεινὰ τεῖχη τοῦ Νότου: ὁ Πόντος	243
Ἐκατὸ ποντιακὲς γενιὲς καί τρεῖς προσφυγικὲς 247 ~ Τραπεζούντα 253 ~ Ἁγιος Θεόδωρος Γαβρᾶς 263 ~ Ἡ Αὐτοκρατορία τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν τῆς Τραπεζούντας: 1203/4-1461 264	
Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Εὐξείνιου Πόντου: ὁ Καυκάσος	284
OTAR LORDKIPANIDZE, Οἱ Ἕλληνες στὴν Κολχίδα (μετάφραση ἀπὸ τὰ ἀγγλικά Ἰωάννα Φωκᾶ)	288
Τὸ Βασίλειο τοῦ Πόντου ἢ Βασίλειο τῶν Μιθριδατῶν 296 ~ Οἱ Ρωμαῖοι στὴν Κολχίδα 297 ~ Ἡ Ὀρθόδοξη καί φίλη Γεωργία 299	
ALEXANDER ALEXIDZE, Μάρθα-Μαρία: μιὰ ἐξέχουσα φυσιογνωμία στὴν ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ καί γεωργιανοῦ πολιτισμοῦ (μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά Ἰωάννα Πετροπούλου)	306

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ Ἡ Μαύρη Θάλασσα (1453-1829)	315-370
Ἡ Κωνσταντινούπολι 319 ~ Ἡ Βλαχία καὶ Μολδαβία 330 ~ «Τὸ Βυζάντιο μετὰ τὸ Βυζάντιο» 331 ~ Ἀπὸ τὴν Ἡγεμονία τῆς Μολδαβίας ἕως τὶς Ποντικὲς ἼΑλπεις 335	
ANNA ΜΠΑΛΛΙΑΝ, Ἀργυρούπολι-Gümüşhane	339
Ἡ Ξενιτιά 350 ~ Σὰν τὰ διαβατάρικα πουλιὰ 359 ~ Ἡ Ἑλλάδα τοῦ Ἰώσηπου καὶ ἡ «πατρίδα» τῆς Σμαράγδας 365 ~ Superbia Graecorum καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἰδέα, ρωσικὴ ἐπέκταση καὶ τὸ «εὐξεινοποντιακὸ» ὄνειρο τῆς Τσαρίνας 367	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ Τὸ Χρυσόμαλλο Δέρασ	371-418
Ἀνατολικὸ Ζήτημα καὶ «Τανζιμάτ» (1839-1878), πληθυσμιακὲς ἀλλοιώσεις καὶ δημογραφικὲς ἀνακατατάξεις 382 ~ Ἡ ἀνέλιξη τοῦ μαυροθαλασσίτικου Ἑλληνισμοῦ 386 ~ Κοινοτικὴ καὶ συντεχνιακὴ ὀργάνωση 387	
ΛΟΥΪΖΑ ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΔΟΥ-ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀρχιόττητες καὶ ἀρχαιολογία στὰ θρακικὰ παράλια τῆς Προποντίδας	396
Ἡ παιδεία τῆς Ρωμοσύνης ὑπὸ τὴ σκέπη, τὴν καθοδήγηση καὶ τὴν ἐποπτεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 399 ~ Τὸ ἀπαύγασμα τοῦ εὐξεινοποντιακοῦ κόσμου 407 ~ Τὸ ρωσικὸ Κυβερνεῖο τοῦ Κάρς (1878-1918) καὶ οἱ 75.000 Πόντιοι Καρσλῆδες 410 ~ Ὁ Ἄξενος Πόντος 412	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	
ΠΕΤΡΟΣ Ν. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΣ, Ἡ Νομισματοκοπία τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος .	420
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	
Ἡ παραδουνάβια Βραΐλια	427
ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	436
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	438
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΧΑΡΤΩΝ	440
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	441
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	465

Χάρτης τῆς Κριμαίας, Γαλλικὴ Γεωγραφικὴ Ἑταιρεία, ἔκδοση τῶν Γεωγραφικῶν τοῦ Στράβωνος, Παρίσι 1824.

(χάρτης 29)

Ἡ Χερσόνησος τῆς Κριμαίας

Ἡ χώρα τῶν Ταύρων καὶ τῶν Σκυθῶν: ἡ Ταυρικὴ ἢ Σκυθικὴ χερσόνησος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων

Ἡ χώρα τῶν Γότθων: ἡ Γοθθία τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἡ νότια ἀκτὴ τῆς ἡ Περαιτεία τῶν Τραπεζουντιῶν

Στὰ βορειοδυτικὰ τῆς Κριμαίας, τὸ τέλμα ποὺ σχηματίζεται ἀνάμεσα στὸν κεντρικὸ κορμὸ τῆς Οὐκρανίας καὶ τὸ κορμὶ τῆς χερσονήσου ὀνομαζόταν Ἀχιλλεῖος Δρόμος (ἀλιτενῆς χερρόνησος, ἀμμώδης, ὕδωρ ἔχουσα ὀρυκτῶν), λέει ὁ Στράβων). Καταλήγει νότια στὸν Καρκινίτη κόλπο (αἰυμεγέθης, ἀνέχων πρὸς τὰς ἄρκτους ὅσον ἐπὶ χιλίους σταδίους). Στὰ βορειοανατολικά, τὸ ἐκτεταμένο τέναγος ποὺ χωρίζει τὴ χερσόνησο ἀπὸ τὴ ρηχὴ θάλασσα τοῦ Ἀζόφ καὶ τὴν οὐκρανικὴ στέπα ὀνομαζόταν Σαπρὰ λίμνη (αἰλώδης δ' ἐστὶ σφόδρα, οἱ γὰρ ἄνεμοι τὰ τενάγη ῥαδίως ἀνακαλύπτουσι, εἴτα πάλιν πληροῦσι, ὥστε τὰ ἔλη τοῖς μείζοσι σκάφεισι οὐ περάσιμὰ ἐστίν). Δὲς καὶ Ἀζοφική, χάρτη 32. Ἔτσι σχηματίζεται ἕνας στενότατος ἰσθμὸς, μήκους 18 γλμ. καὶ φάρδους 10 γλμ. Αὐτὸς ὁ ἀυχένας (ἰσθμὸς Περεκόπ) ἐνώνει τὸ σχεδὸν νησί τῆς Κριμαίας μὲ τὴ στεριά.

Ἡ ἔκτασή τῆς χερσονήσου εἶναι 25.500 τετρ. γλμ. καὶ τὸ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς γύρω στὰ 300 γλμ. Οἱ πεδινές τῆς ἐκτάσεις, ποὺ συνεχίζουσι τὴ στέπα τοῦ Βορρᾶ, καλύπτουσι γύρω στὰ 80% τῆς ἐπιφάνειάς τῆς. Στὸν νότο ὁμοῦ, ὑψώνονται σὰν τείχη τὰ βουνὰ ποὺ χωρίζουσι τὴν πεδιάδα ἀπὸ τὴ νότια παράλια ζώνη (ψηλότερη κορφή Roman Kosh 1.545 μ.).

Ἄολόκληρος ὁ ἑλληνικὸς αἰγιαλός, γὰρ στὰ βουνὰ πίσω του, ἦταν τελείως προστατευμένος καὶ ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν λαῶν ποὺ διασχίζαν τὴ ζώνη τῆς στέπας καὶ ἀπὸ τὸ ρωσικὸ ψύχος καὶ τοὺς παγεροὺς βοριάδες.

Ὁ αἰγιαλός, ἀπὸ τὰ νοτιοδυτικὰ ὅπου βρισκόταν ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ Χερσόνησος, εἶναι ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κράτη καὶ τὰ πιὸ ὀργανωμένα τοῦ Εὐξείνου, μέχρι τὰ νοτιοανατολικά ὅπου βρισκόταν ἡ ἀρχαία Θεοδοσία, εἶναι μέχρι σήμερα ἡ μεσογειοκότερη περιοχὴ τοῦ Βορρᾶ.

«'Από τούς Ταύρους τῆς Κριμαίας ἕως τὸν Καύκασο»

ἌΟ Κιμμέριος Βόσπορος, τὸ Παντικάπαιον καὶ ἡ βοσπορινὴ «πολυνησία»: τὰ στενὰ τοῦ Κέρτς

Ἡ Θεοδοσία βρίσκεται στὴν ἄκρη τῆς Κριμαίας*. Στὰ ἀνατολικά της, ἡ κριμαϊκὴ χερσόνησος εἰσχωρεῖ μὲ ἓναν ἰσθμὸ καὶ μίαν μικρὴ χερσόνησο ἀκόμα πιὸ βαθιὰ στὴ θάλασσα.

Ἀπὸ τὴν ἀντικρινὴ πλευρὰ, δηλαδὴ τὴν ἀσιατικὴ, ἡ ἀπόληξη τοῦ Καυκάσου εἶναι ἡ στεπώδης περιοχὴ τοῦ Κομπάν. Ὁ ποταμὸς Κομπάν (ὁ ἀρχαιοελληνικὸς Ἀνατολικὸς Ἰτάνις) ἔδωσε τὸ ὄνομά του σὲ ὅλο τὸ τμήμα τῆς στέπας ποὺ διαρρέει. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ, ἀνάμεσα στὸν Καύκασο καὶ τὴν Ἀζοφικὴ, ὑπάγεται στὴν Περιφέρεια τοῦ Κρασνοντάρ, ἓνα ἀπὸ τὰ σύγχρονα κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ρωσίας. Ἡ λεκάνη τοῦ Κομπάν ἀπλώνεται ὡς τὴ χερσόνησο τοῦ Ταμάν, ποὺ εἰσχωρεῖ κι αὐτὴ βαθιὰ στὴ θάλασσα. Ἔτσι, τὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς Κριμαίας ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ τὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ Κομπάν ἀπὸ τὴν ἄλλη, σχηματίζουν ἓναν πορθμὸ. Ἐνα στενὸ καὶ δύσκολο πέρασμα, μὲ φοβερὰ ρεύματα, τὸ ὁποῖο ὀδηγεῖ στὴ θάλασσα τοῦ Ἀζόφ. Αὐτὴ ἡ κλειστὴ θάλασσα εἶναι τόσο ρηχὴ ὥστε οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἀποκάλεσαν «λίμνη». Ἡ Ἀζοφικὴ εἶναι ἡ ἀρχαιοελληνικὴ Μαιῶτις λίμνη. Μιὰ ἀβαθὴς λιμνοθάλασσα γεμάτη ἰλὸ ποὺ κατεβάξει ὁ ποταμὸς Τάναις-Δὸν (ρωσικὰ Ντόν).

ἌΟταν ἔφτασαν ἐδῶ οἱ ποντοπόροι. Ἐλληνες τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνα, πρὶν ἀρχίσει ὁ ἐποικισμὸς, σὲ αὐτὴ τὴν περιοχὴ ζοῦσαν οἱ Κιμμέριοι: ἓνας λαὸς ἐφιππων πολεμιστῶν. Μετὰ τὸ 640 π.Χ. οἱ Κιμμέριοι ἐγκατέλειψαν τὴν Ἀζοφικὴ, πέρασαν τὴ θρυλικὴ διάβαση τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Καυκάσου καὶ εἰσέβαλαν στὴ Δυτικὴ Ἀσία. Αὐτὴ ἡ ἐπιδρομὴ, ποὺ χρονολογεῖται ἀνάμεσα στὸ 638 καὶ τὸ 635 π.Χ., ὑπῆρξε ἡ αἰτία τῆς διάλυσης πολλῶν ἀρχαίων βασιλείων καὶ πολιτισμῶν (ὅπως τοῦ φρυγικοῦ τῆς κεντροδυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας). Ἴσως μάλιστα οἱ ἐξαιρετικοὶ ἵππεις νὰ κατέστρεψαν καὶ τὴς παλαιᾶς ἐλληνικῆς ἐγκαταστάσεις στὴν ἀσιατικὴ πλευρὰ τοῦ Εὐξείνου, γιὰ τὴ οἱ ἀρχαῖες πηγὲς μιλοῦν γιὰ μιὰ Τραπεζούντα καὶ μιὰ Σινώπη τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνα.

Μετὰ τὴ μετακίνηση τῶν Κιμμερίων πρὸς τὸν Νότο, δημιουργήθηκε χῶρος καὶ γιὰ τοὺς Σκύθες ποὺ ἀπλώθηκαν γύρω ἀπὸ τὴν Ἀζοφικὴ καὶ ὡς τὸν ποταμὸ Κομπάν, καὶ τὴ χερσόνησο Ταμάν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς Ἴωνες ποὺ ἄρχισαν νὰ θεμελιώνουν τὴ μιὰ ἀποικία δίπλα στὴν ἄλλη. Τὸν πορθμὸ ποὺ ἐνώνει τὸν Εὐξείνιο Πόντο μὲ τὴν Ἀζοφικὴ, τὸ στενὸ τοῦ Κέρτς, τὸν ὀνόμασαν Κιμμέριο Βόσπορο (βοὸς-πόρο, γιὰ τὴ μποροῦν νὰ τὸν διαβοῦν τὰ βόδια, ὅπως καὶ τὸν θρακικὸ Βόσπορο, καὶ Κιμμέριο γιὰ τὴ ἐδῶ κατοικοῦσαν οἱ Κιμμέριοι, καὶ φαίνεται ὅτι μικρὲς ομάδες Κιμμερίων ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν στὴν περιοχὴ).

«Σὲ ὅλη αὐτὴ τὴ χώρα ποὺ περιέγραψα», λέει ὁ Ἡρόδοτος γιὰ τὰ μέρη γύρω ἀπὸ τὴν Ἀζοφικὴ, «ὁ χειμῶνας εἶναι πολλὸ βαρὺς. Ὄκτώ μῆνες στοὺς δώδεκα τὸ κρῦο εἶναι ἀφόρητο. Ἡ θάλασσα κι ὀλόκληρος ὁ Κιμμέριος Βόσπορος παγώνουν, κι ἔτσι οἱ Σκύθες περνοῦν τὸν πάγο μὲ τὰ ἀμάξια τους».

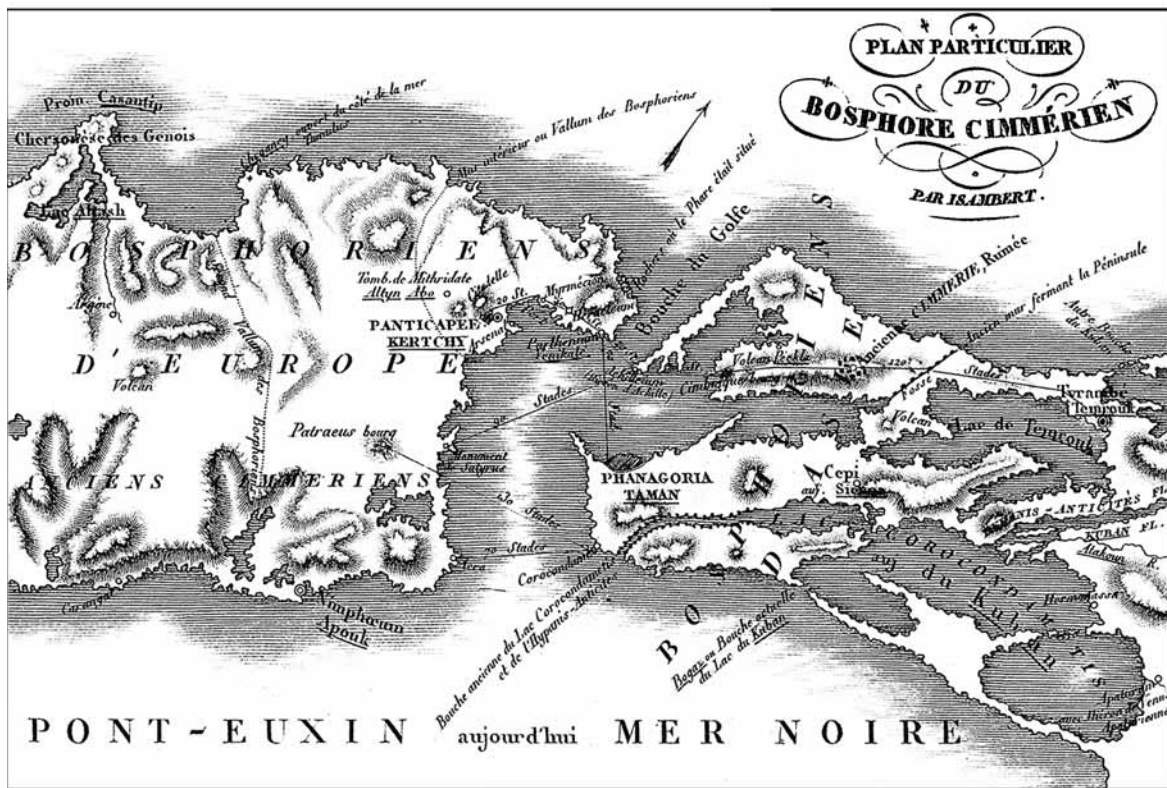
Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ πορθμοῦ οἱ Ἴωνες ἵδρυσαν πολλὲς μικρὲς καὶ μεγάλες ἀποικίες. Ἡ ἀρχαιότερη καὶ σημαντικότερη ἀπὸ αὐτὲς ἦταν τὸ Παντικάπαιον, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Κριμαίας, καὶ ἡ Φαναγόρεια ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Ταμάν. (Γιὰ τὴν κατανοήση τῆς περιοχῆς τῶν βοσπορινῶν Στενῶν καὶ τὸν «πολυνησιακὸ» χαρακτήρα τῶν δύο πλευρῶν του, κυρίως τῆς χερσονήσου Ταμάν, δὲς χάρτες 29, 30 καὶ 32.)

* Ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ Θεοδοσία εἶναι ὁ μεσαιωνικὸς Καφφὰς (τουρκ. KeFe), μιὰ ἀπὸ τὴς μεγαλύτερες ἀποικίες τῆς Γένοβας στὴν Ἀνατολὴ ὡς τὸ 1475 (δὲς σ. 324-325 καὶ χάρτη 41, σ. 302).

Στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ., ὅταν ἡ Ρωσία κατέλαβε τὴν Κριμαία, ἡ κωμόπολις ὀνομάστηκε ξανά Θεοδοσία (Feodosiya, Οὐκρανία).

170α, β. Χρυσὸ νόμισμα, στατήρ, Παντικαπῆιου: ὁ θεὸς τῶν δασῶν Πᾶν καὶ ὁ μυθικὸς γρύπας τοῦ Βορρᾶ μὲ ἓνα στάχυ, σύμβολο τοῦ πλούσιου σιτοβολῶνα ποὺ ἔτρεφε τὴν κλασικὴ Ἀθῆνα.

Ἡ Κιμμέριος Βόσπορος — τὰ καταπληκτικὰ Στενὰ ἀπὸ τὸν Εὐξείνιο Πόντο στὴ Μαυριτία (Ἀζοφική). Χαρακτικὸ τοῦ 1823. (χάρτης 30)

Τὸ Παντικάπαιον, ἡ οὐκρανικὴ πόλις Κέρτς, τὸ Κέρτσιον ποῦ ἔλεγαν οἱ Ἕλληνες τοῦ 19ου αἰῶνα, ἰδρύθηκε τὸν 6ο π.Χ. αἰῶνα. Παρὰ τὴν ἰωνικὴ καταγωγὴ τῶν ἀποικίων καὶ τὴν αὐστηρότατη προσήλωσις στὶς παραδόσεις τῆς μητροπολιτικῆς πόλης, χαρακτηριστικὸ ὄλων τῶν ἀποικίων τοῦ Εὐξείνου, στὸ Παντικάπαιον ἐπιβλήθηκαν οἱ ἀντιαθηναϊκὲς δυνάμεις, οἱ ὁποῖες ἐγκαθίδρυσαν τυραννικὸ καθεστῶς (γύρω στὰ 480; π.Χ.) ποῦ ἐξελίχθηκε σὲ κληρονομικὴ βασιλεία.

Ἡ τύραννος Σπάρτοκος (438-431) καὶ ὁ γιὸς του Σάτυρος (431-389) ἔβαλαν τὰ θεμέλια ἐνὸς ἰσχυροῦ ὁμοσπονδιακοῦ κράτους, τὸ ὁποῖο προσάρτησε στὰ ἐδάφη του καὶ τὸ Νυμφαῖον (γύρω στὸ 400) καὶ τὸ Κιμμερικὸν καὶ τὴ Θεοδοσία (γύρω στὸ 380), ἀλλὰ καὶ τὶς ἀντικρινὲς πόλεις Φαναγόρεια καὶ Ἐρμῶνασσα.

Τὸ κράτος τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, μὲ ἔδρα τὸ Παντικάπαιον, υπέταξε διάφορα σκυθικὰ φύλα τῆς περιοχῆς καὶ ἔφτασε στὴν ἀκμὴ του τὸν καιρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Παιρισάδου (348-310 π.Χ.), ὁ ὁποῖος ἠγεμόνευε στὴν περιοχὴ (ἀπὸ τοὺς Ταύρους ἕως τὰ καυκασιανὰ σύνορα), ὅπως ἀναφέρει μίᾳ ἐπιγραφῇ. «Παιρισάδης δὲ καὶ θεὸς νενόμισται», λέει ὁ Στράβων καὶ ἐξηγεῖ πῶς ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τῶν Σπαρτοκιδῶν, Παιρισάδης καὶ αὐτός, παρέδωσε τὸ κράτος του στὸν βασιλιὰ τοῦ Πόντου, τὸν Μιθριδάτη τὸν Εὐπάτορα, τὸ 110/9 π.Χ., γιὰ νὰ σωθεῖ ἀπὸ τοὺς Σκύθες τῆς οὐκρανικῆς στέπας, ποῦ εἶχαν κατεβεῖ στὴν Κριμαία, εἶχαν χτίσει ὄχυρα καὶ ἀπειλοῦσαν τὸν ἑλληνικὸ καὶ σκυθικὸ κόσμον τῆς περιοχῆς.

Ἡ μακρὰ περίοδος τῆς ἑλληνοσκυθικῆς συνεννόησης εἶχε πλέον παρέλθει. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ (τέλη 6ου-τέλη 2ου π.Χ. αἰ.) σώθηκαν ἑκατοντάδες ἔργα ἑλληνικῆς τέχνης, ποῦ βρέθηκαν στοὺς σκυθικοὺς τύμβους γύρω ἀπὸ τὸν Κιμμέριο Βόσπορο καὶ τὴν Ἀζοφική, τὴν πεδιάδα τοῦ Κουμπάν, τὴ χερσόνησο τῆς Κριμαίας καὶ τὴν οὐκρανορωσικὴ ἐνδοχώρα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ ἔρχονταν κατευθεῖαν ἀπὸ τὰ ἐργαστήρια τῆς Ἀθήνας, τῆς Χίου, τῆς Σάμου, τῆς Σινώπης. Ἄλλα ὅμως κατασκευάζονταν στὰ ἐργαστήρια τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου.

171α, β. Χρυσό χτένι,
4ος π.Χ. αί.:
οι δύο ὄψεις.
Μουσείο Ἐρμιτάζ,
Ἄγία Πετρούπολη.

Χρυσό χτένι ἀπὸ σκυθικὸ τάφο τῆς Οὐκρανίας, περιοχή Μελιτοπόλ (ἀνάμεσα στὴν Ἀζοφική καὶ τὸν Δνείπερο). Ὑψὸς 12,6 ἐκ., πλάτος 10,2 ἐκ., βάρος 294 γρ. Χρονολογεῖται στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Αὐτὸ τὸ θαυμάσιο ἔργο τῆς μικρογλυπτικῆς σὲ χρυσὸ ἔγινε σὲ ἑλληνικὸ ἐργαστήριο τοῦ Εὐξείνου Πόντου, πιθανῶς στὸ Παντικιάπαιο, τὴν πρωτεύουσα τοῦ Βοσπορινοῦ Βασιλείου.

Τὸ χτένι ἔχει τὸ σχῆμα τῆς πρόσοψης ἑνὸς ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ναοῦ, μὲ κίονες, μετόπες καὶ τρίγλυφα, καὶ ἀετωματικὴ ἀπόληξη. Ἡ σύνθεση εἶναι ὀλόγλυφη καὶ χωρίζεται σὲ τρεῖς ζῶνες.

A: Τὰ 19 δόντια τῆς χτένας ἔχουν ἀποδοθεῖ μὲ αὐστηρότητα καὶ τονίζουν τὸν κάθετο ἄξονα τοῦ ἔργου. B: Ἡ στενόμακρη λουρίδα μὲ τὰ πέντε λιοντάρια ἀποτελεῖ τὴ βάση πάνω στὴν ὁποία στηρίζεται ἡ πολεμικὴ σκηνὴ καὶ τὴ χωρίζει, διακριτικὰ ἀλλὰ ξεκάθαρα, ἀπὸ τὸ κυρίως χτένι.

Γ: Ἡ τρίτη ζώνη ἀναπτύσσεται μέσα σὲ ἓναν ἐλεύθερο τριγωνικό, ἀετωματικό χωῖρο. Ὁ ἔφιππος πολεμιστὴς καὶ τὸ κεφάλι τοῦ ἀλόγου του κλείνουν τὴν κορυφὴ τοῦ τριγώνου καὶ χαράσσουν τὶς δύο πλευρὲς του.

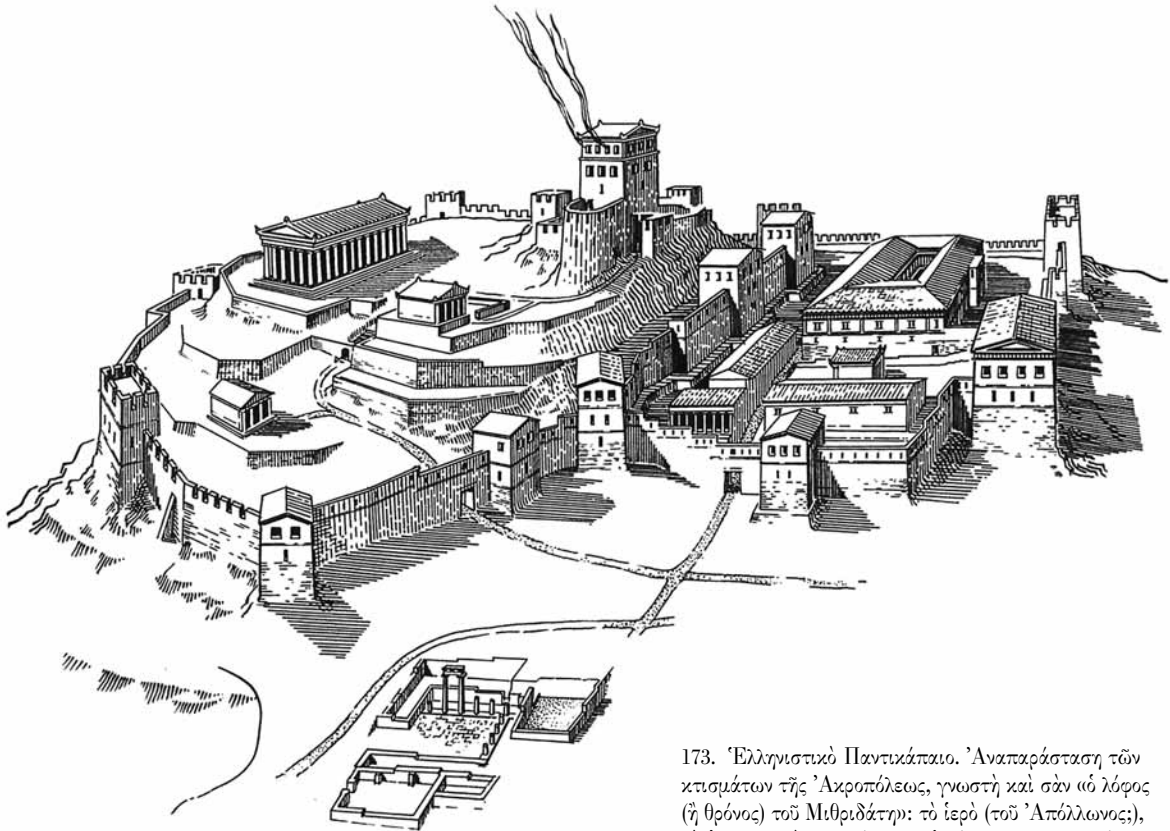
Οἱ δύο πεζοὶ Σκύθες, ποὺ ἐπιτίθενται ὁ ἓνας στὸν ἄλλο κατὰ μέτωπο καὶ σὲ ἀπόλυτη ἀντιστοιχία μεταξύ τους, κλείνουν μὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ πίσω πόδι τους τὶς δύο πλευρὲς τοῦ τριγώνου. Ὁ πολεμιστὴς, στὰ ἀριστερά, στηρίζεται στὸ ἀριστερὸ του πόδι, ὁ πολεμιστὴς, δεξιά, στὸ δεξί, καὶ οἱ δύο σπεύδουν πρὸς τὸ κέντρο ὅπου κορυφώνεται ἡ γεμάτη κίνηση δραματικῆ σκηνῆ. Τὸ λαβωμένο ἄλογο ἐνώνει τοὺς δύο ἀντίπαλους. Τὸ κεφάλι του βρίσκεται στὸν κεντρικὸ κάθετο ἄξονα ὀλόκληρης τῆς σύνθεσης, τὸ σῶμα του ἐνισχύει τὴν ὀριζόντια γραμμὴ τῆς ἐνδιάμεσης ζώνης μὲ τὰ λιοντάρια καὶ τὰ δύο μπροστινὰ του πόδια, κοντὰ στὸ σῶμα του, τονίζουν τὰ δύο μπροστινὰ πόδια τοῦ ἐπιτιθέμενου ἀλόγου, ποὺ βρίσκονται στὸν ἄερα.

Τὸ κράνος καὶ ὁ θώρακας τοῦ ἔφιππου Σκύθη ἀνήκουν στὸν ἐλληνικὸ ὄπλισμό. Τὸ κράνος τοῦ πεζοῦ, οἱ φαρέτρες, οἱ ἐπιγονατίδες, οἱ ἀσπίδες καὶ τὰ παντελόνια ποὺ φοροῦν οἱ τρεῖς ἀνήκουν στὸν ὄπλισμό καὶ στὸν τρόπο ἐνδυσης τῶν Σκυθῶν. Ἡ πιστὴ καὶ λεπτομερὴς ἀπόδοση τῆς σκυθικῆς ἐνδυμασίας, τοῦ ὄπλισμοῦ, καθὼς καὶ τῶν φυσιολογικῶν χαρακτηριστικῶν τους, φανερῶνει τὶς στενὲς σχέσεις ποὺ εἶχαν ἀναπτύχθῃ ἀνάμεσα στοὺς Σκύθες καὶ τοὺς Ἕλληνας τοῦ εὐξείνουπονιακοῦ Βορρᾶ.

Τὰ «βοσπορινὰ» ἔργα τέχνης ἦταν περιζήτητα καὶ μεταξύ τῶν μελῶν τῆς σκυθικῆς ἀριστοκρατίας ἀλλὰ καὶ τῆς θρακικῆς. Ἐκατοντάδες ἐλληνικοὶ θησαυροὶ ἔχουν ἀποκαλυφθῆι στοὺς πολυτελεῖς τάφους τῶν Σκυθῶν καὶ τῶν Θρακῶν. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἔργα ἀπεικονίζουν σκυθικὰ ἢ θρακικὰ θέματα, ὅπως τὸ χρυσὸ χτένι μὲ τὴ σκυθικὴ πολεμικὴ ἢ μυθολογικὴ σκηνή· ἀλλὰ ἀπεικονίζουν ἐλληνικὰ θέματα καὶ ἰδιαίτερα τοὺς μύθους καὶ τοὺς ἥρωες ποὺ ἀγαποῦσαν οἱ Βάρβαροι.

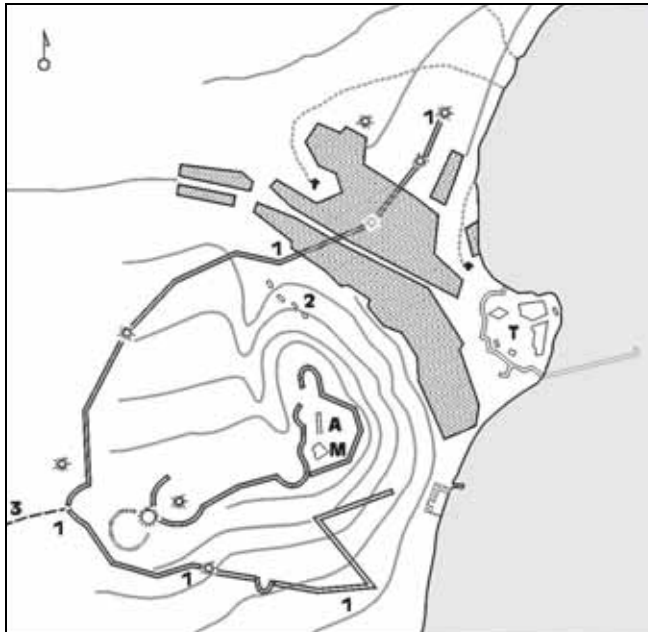
172. Τὸ πέταγμα τοῦ ἐρωδιοῦ. Τὸ χρυσὸ δαχτυλίδι μὲ τὸν ἐνεπίγραφο σφραγιδόλιθο («Δεξιάμενος ἐποίη Χίος»), ἓνα ἀπὸ τὰ κομψότερα ἔργα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., βρέθηκε σὲ σκυθικὸ τάφο στὴν περιοχή τοῦ Κέρτες (δὲς καὶ σ. 4 γιὰ εἰκόνα ἐξωφύλλου).

173. Ἑλληνιστικὸ Παντικάπαιον. Ἀναπαράσταση τῶν κτισμάτων τῆς Ἀκροπόλεως, γνωστῆ καὶ σὰν αὐτὸς ὀψίον (ἢ θρόνος) τοῦ Μιθριδάτη· τὸ ἱερὸν (τοῦ Ἀπόλλωνος), τὸ ἀνακτορικὸ συγκρότημα, οἱ πύργοι-παρατηρητήρια καὶ τὰ θεμέλια πολυτελοῦς οἰκίας τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.

Οἱ ἐντυπωσιακὰς ὀχυρώσεις προστάτευαν τοὺς βασιλεῖς καὶ ἔκαναν ἀκόμα σαφέστερον τὸν διαχωρισμὸν ἀνάμεσα στοὺς ἀνώτατους ἄρχοντας καὶ τοὺς Παντικαπεῖς ἢ τοὺς ὑπόλοιπους Βοσπορινοὺς πολίτες.

Τὸ σχέδιον εἶναι τοῦ ἀρχαιολόγου Vladimir Tolstikov.

Παντικάπαιον. Σχηματικὸ σχεδιάγραμμα τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν (1) ἀρχαίας πόλεως στῆ βαθμιδωτῆ λοφοπλαγιά, μὲ θέα τὸ λιμάνι καὶ τὰ κιμμέρια Στενά.

Ἡ πόλις διέθετε καὶ νεώριον (ναυπηγεῖο) γιὰ 30 πλοῖα.

A = Ἡ Ἀκρόπολις (αὐτὸς ὀψίον τοῦ Μιθριδάτη), δὲς εἰκ. 173

M = «Τὸ πρῶτον κἀθισμα» (οἱ Οὐκρανοὶ τὸ λέγουσιν Pervoe Kreslo), ὅπου ἀνασκάφηκε τμήμα ἀνακτόρου, δὲς εἰκ. 173

2 = Ὑπόγειες σπηλιὰς (καὶ χῶροι λατρείας τῆς

Ἀρτέμιδος; ἢ Νυμφαῖοι)

3 = Ἴσχυρι ἀρχαίου δρόμου

T = Ἡ θέση τοῦ ὀθωμανικοῦ ὀχυροῦ ποὺ ἔλεγχε τὴν εἴσοδον

στὴν Ἀζοφικὴ (τὸ ὄπιο καταλάβαν οἱ Ρῶσοι τὸ 1769).

Ὅτι σώθηκε ἀπὸ τὰ ὄρατὰ κατάλοιπα τῆς μητροπόλεως τῶν μισησιακῶν πόλεων τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, πρωτεύουσας τοῦ Βοσπόρου καὶ ἔδρας τῶν Βοσπορινῶν Βασιλέων, καταστράφηκε τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰ. γιὰ νὰ χτιστεῖ τὸ σύγχρονον Κέρτς. (χάρτης 31)

174. Ἡ θεά τῆς γεωργίας Δήμητρα, ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ἔργα τῆς ἐλληνικῆς ζωγραφικῆς ἀνὰ τοὺς αἰῶνες. Τοιχογραφία σὲ τάφο τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, 1ος π.Χ. αἰ., στὴν περιοχὴ τοῦ Κιμμέριου Βόσπορου (Κέρως).

Ὁ Κιμμέριος Βόσπορος (στενά του Κέρτς) καὶ ἡ λίμνη Μαιώτις (θάλασσα τοῦ Ἄζοφ). Τὰ εὐρωπαϊκὰ παράλια τῶν Στενῶν καὶ τοῦ Ἄζοφ ἀνήκουν στὴν ἐπικράτεια τῆς Οὐκρανίας ἕως καὶ τὴν παραθαλάσσια Μαριούπολη (Mariupol'), ὅπου εἶναι τὰ σύνορα Οὐκρανίας – Ρωσικῆς Ὁμοσπονδίας: τὸ Κυβερνεῖο τοῦ Ροστόβ (Rostov Oblast), μὲ τὶς παλαιότατες καὶ πολυάνθρωπες ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς περιοχῆς Taganrog, καὶ ἡ Περιφέρεια Κρασνοντάρ (Krasnodar'skiy Krai), γνωστὴ καὶ ὡς περιοχή τοῦ Κομπάν, ὅπου εἶναι σήμερα ἐγκαταστημένοι 36.000 Ἕλληνες ποντιακῆς καταγωγῆς (χάρτης 32).

Ἡ χερσόνησος τοῦ Ταμάν, στὰ δεξιὰ τῶν Στενῶν. Ἡ ἀνατολικὴ ἢ ἀσιατικὴ πλευρὰ τοῦ Βοσπόρου σχηματίζεται ἀπὸ τὴν ἐλώδη ἀπόληξη τῆς στέπας τοῦ Κομπάν, τὸ δέλτα τοῦ ποταμοῦ, καὶ τὸ ἔντονο ἀνάγλυφο τῆς προπεταμένης χερσονήσου τοῦ Ταμάν, ποὺ δημιουργεῖ βαθεῖς κόλπους καὶ ἀκρωτήρια καὶ χωρίζει τὰ θαλασσινὰ παράλια ἀπὸ τὶς λιμνοθάλασσες καὶ τὰ ἔλη. Στεριανὲς ἄκρες καὶ μικρὰ νησιά σχηματίζουν τὸ πολυδαίδαλο βοσπορινὸ Ἀρχιπέλαγος μὲ τὶς δεκάδες ἀρχαῖες ἑλληνικὲς ἐγκαταστάσεις, ποὺ μετέτρεψαν τὴν περιοχή σὲ ἰωνικὴ («πολυνησία») στὴ διάρκεια τῆς Ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Τὰ πρῶτα ἐμπορεῖα στὴν εὐρύτερη περιοχή χρονολογούνται στὰ τέλη τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. Ὁ κύριος ὄγκος τῶν οἰκιστῶν τοῦ Ταμάν κατέπλευσε ἐδῶ μεταξὺ 590 καὶ 490, καὶ ὁ ἐποικισμὸς πραγματοποιήθηκε σὲ τρεῖς φάσεις, οἱ ὁποῖες σχετίζονται μὲ τὰ ἑλληνικὰ καὶ διεθνή πολιτικὰ γεγονότα στὸ Αἰγαῖο καὶ τὰ αἰγαιακὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (λυδικὴ καὶ περσικὴ κατοχή).

Οἱ ἀρχαιότερες πόλεις-κράτη στὸν Ἀπατούριο κόλπο (Ταμάν) ἦταν ἡ ἰωνικὴ ἢ αἰολικὴ **Ἐρμώνασσα** (1) καὶ οἱ ἰωνικοὶ **Κῆποι** (3).

Λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 540, κατέπλευσαν οἱ μέτοικοι ἀπὸ τὴν ἰωνικὴ Τέω, ποὺ ἐγκατέλειψαν τὴ Μικρασίαν ὅταν οἱ Πέρσες κατέλαβαν τὴν πόλη τους, τὸ 546/5. Ἡ πρώτη ομάδα τῶν Τῆρων εἶχε κατευθυνθεῖ πρὸς τὴν αἰγαιακὴ Θράκη καὶ ἔχτισε τὰ Ἀβδῆρα κοντὰ στὶς ἐκβολὲς τοῦ Νέστου. Ἡ ἐπόμενη πέρασε τὸν Ἑλλήσποντο, διέσχισε ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη τὸν Εὐξείνιο καὶ βρέθηκε ἀπὸ τὸν θρακικὸ Βόσπορο στὸν Κιμμέριο (ἐκεῖ ὅπου ὁ Ὅμηρος τοποθέτησε τὸ τέλος τοῦ γνωστοῦ κόσμου). Ἀρχηγὸς τῆς ἀποστολῆς ἦταν ὁ Φαναγόρας. Ἡ πόλις του ὀνομάστηκε **Φαναγόρεια** (2). «Ἔστι δὲ ἐν τῇ Φαναγορείᾳ Ἀφροδίτης ἱερὸν ἐπίσημον τῆς Ἀπατούρου».

175. Ἡ θεὰ Ἀφροδίτη, ἀττικὸ ἔργο (τέλη 5ου π.Χ. αἰ.). Βρέθηκε στὴ νεκρόπολη τῆς Φαναγορείας. Ἐρμιτάζ, Ἁγία Πετρούπολη. Ἰερὰ τῆς Ἀφροδίτης Ἀπατούρου καὶ Οὐρανίας ὑπῆρχαν παντοῦ στὸν ἀσιατικὸ Κιμμέριο. Ὁ Στράβων (*Γεωγραφικὰ* ΙΑ, Π 10) ἀναφέρει τὸ «ἐπίσημο ἱερὸ τῆς Ἀπατούρου» στὴ Φαναγόρεια καὶ ἐξηγεῖ πῶς ἡ θεὰ ἐξάπατησε τοὺς Γίγαντες καὶ παρέδωσε ἑναν-ἑναν τοὺς ἐπίδοξους αὐτοὺς ἐραστές (ἢ βιαστές) στὸν Ἡρακλεῖ, ὁ ὁποῖος τοὺς δολοφόνησε· σὲ αὐτὴ τὴν ἀπάτη ὀφείλει τὸ ἐπίθετό της.

Τὰ ἐρεῖπια ἐνὸς μεγάλωρεπου ἐξογκίου Ἱεροῦ, ὅπου ὁ ἑλληνιστικὸς ναὸς τῆς Ἀφροδίτης Οὐρανίας εἶχε τὴ μορφή τῆς θόλου, ἀποκαλύφθηκαν κοντὰ στὸ σύγχρονο ψαροχώρι τοῦ ἀλιευτικῆ συνεταιρισμοῦ Za Rodinou.

Πριν εγκαταλείψουμε τις ασιατικές ακτές, πρέπει να αναφερθούμε στη στρατηγικά τοποθετημένη **Γοργιππία**, ιωνική πόλη που ιδρύθηκε στα παράλια του Εύξεινου, νοτιοανατολικά των Στενών, μεταξύ 530 και 490 π.Χ., κοντά σε μια πολύ αρχαιότερη ελληνική εγκατάσταση. Το ότι το αρχικό της όνομα ήταν Σινδική, γιατί στα μέρη εκείνα ζούσαν τα σκυθογενή έθνη των Σινδών, είναι μια πληροφορία που μπορεί να αφορά μόνο τους αρχαιολόγους· όμως αυτή η περιοχή παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, γιατί είναι ένας ενδιάμεσος και ταυτόχρονα παραμεθόριος τόπος: ανάμεσα στον Βόρειο Καυκάσο και το Άζοφ, τη Μαύρη Θάλασσα και τη στέπα του Κομπάν που καταλήγει στην Κασπία.

Η Σινδική-Γοργιππία λοιπόν (το σύγχρονο ρωσικό θέρετρο Anapa) ήταν χτισμένη στη θαλασσινή απόληξη μιās τεράστιας ενδοχώρας, ή οποία έχει για μοναδική διέξοδο τα δύο-τρία φυσικά λιμάνια αυτής της ακτής. Τα πιο πολυσύχναστα, στα νεότερα χρόνια, ήταν η Άνάπα και το Νοβοροσίσκ (το οποίο εξελίχθηκε σε ένα από τα μεγαλύτερα βιομηχανικά και λιμενικά κέντρα της Σοβιετικής Ένωσης μετά το 1930). Το Νοβοροσίσκ (ό Καλός Λιμνή των αρχαίων) βρίσκεται στη σκιά του Μεγάλου Καυκάσου, που όρθώνει τις πρώτες κορφές του (2.867 μ.) πάνω από το παραθαλάσσιο Tuapse. Όλη αυτή η ακτή (που υπάγεται στη σημερινή Περιφέρεια Κρασνοντάρ και βρισκόταν υπό τον έλεγχο της αρχαίας Γοργιππίας) επικοινωνεί με το έσωτερικό μέσω της στέπας του Κομπάν. Στα νότια της στέπας, ή όροσειρά του Μεγάλου Καυκάσου που εκτείνεται μεταξύ Εύξεινου και Κασπίας αποκλείει όλες τις χερσαίες επικοινωνίες με τη «Δύση».

Με δεκάδες εγκαταστάσεις, άγκυροβόλια, ψαροχώρια, κτήματα και αγροικίες, οίνοπαραγωγικά κέντρα και κωμοπόλεις, αλλά και με έξοχά ιερά και νεκροπόλεις, ή ευξεινοποντιακή Γοργίππια και οι βοσπορινές πόλεις της ασιατικής πλευράς άπλωσαν την κυριαρχία τους σε αυτό το ασυνήθιστο σταυροδρόμι, το οποίο δίχως τη ναυτιλιακή δραστηριότητα των παραλίων είναι ένα απόλυτο αδιέξοδο. Μόνον έτσι μπορεί να δει κανείς και να εξηγήσει το ζωηρό ενδιαφέρον των Βυζαντινών για την περιοχή, τις συνεχείς προσπάθειες της Κωνσταντινουπόλεως να διατηρήσει μια βάση στον ασιατικό Βόσπορο, να καλλιεργήσει διπλωματικές σχέσεις με τους αρχαίους και τους νεότερους λαούς της λεκάνης του Κομπάν και του Βόρειου Καυκάσου και να δημιουργήσει πνευματικούς δεσμούς (θρησκευτικούς) με αυτό το πολυεθνικό μωσαϊκό, που ζούσε στριμωγμένο στο γεωγραφικό αδιέξοδο της απέραντης ευξεινοκασπιακής στέπας.

176. Άρματοδρομία (με άρματηλάτες τους Διόσκουρους). Έλεφαντοστό από σκυθικό τύμβο κοντά στο Παντικάπαιο-Κέρτς, τέλη 4ου π.Χ. αί. (Ουκρανία).

Έρμιτάζ, Άγια Πετρούπολη.

Στη διάρκεια του 4ου π.Χ. αί., ή ασιατική Γοργίππια κι όλες οι πόλεις-κράτη του Άρχιπελάγους της άν. πλευράς των Στενών αναγκάστηκαν να υποταχούν στο **Παντικάπαιο της ευρωπαϊκής πλευράς** και, διατηρώντας ορισμένους πολιτειακούς θεσμούς, αποτέλεσαν ζωτικό τμήμα του Βασιλείου του Βοσπόρου. Το Παντικάπαιο είχε ήδη επεκταθεί πέρα από τα βόρεια και νότια όρια της επικράτειάς του και έλεγχε ολόκληρη τη δ. ακτή των Στενών. Είχε προσαρτήσει την όμορη πόλη-κράτος **Νυμφαίον** (9 στον χάρτη) και άλλες μικρότερες πόλεις κι είχε στείλει Παντικαπείς να φτιάξουν κώμες και οικισμούς στα ευρωπαϊκά παράλια της Μαιώτιδας και του Εύξεινου. Στο παντικαπινό Βασίλειο υπάγονταν το **Μυρμήχιον** (7), το **Παρθένιον** (6), ή **Πορθμία** (5), ή **Τυριτάκη** (8), ή **Άκρα** (10), αί **Κύται** (11), το **Κιμμερικόν** (12), το **Σαυρομάτειον** (13). Γύρω στα 380 υποτάχθηκε και ή κριμαϊκή **Θεοδοσία**. Με την κάμψη της αντίστασης των πόλεων της απέναντι ακτής, ο βασιλιάς Λεύκων (389-349) είχε πλέον κατορθώσει να συνενώσει τον ιωνικό κόσμο του βορειοανατολικού Εύξεινου και να τον θέσει υπό το σκήπτρο του. Χαρακτηριστικό δείγμα παντικαπινής επιβολής είναι ή μετονομασία της Σινδικής σε Γοργιππία. Ο Γόργιππος, αδελφός του βασιλιά Λεύκωνος, ήταν κυβερνήτης της ασιατικής πλευράς του κράτους και είχε ήδη μεταφέρει Παντικαπείς έποίκους και κληρούχους, τους οποίους εγκατέστησε στις νέες κτήσεις.

Την ίδια εποχή, ο Φίλιππος Β΄ μετονόμαζε τις Κρηνίδες σε Φιλίππους και εγκαθιστούσε Μακεδόνες έποίκους στις θρακικές κτήσεις του. Ίσως τότε ή μερικές δεκαετίες αργότερα, κάπου γύρω στο 300 π.Χ., απέπλεαν από το Βασίλειο του Βοσπόρου οι πρώτες αποστολές έποίκων αποφασισμένων να φτιάξουν μια νέα πόλη στο βάθος της Μαιώτιδος.

Ἡ θάλασσα τοῦ Ἀζόφ (Μαιώτις λίμνη) χωρίζει τὴν οὐκρανορωσικὴν στέππα τῆς Μαύρης Θάλασσας σὲ δύο μέρη: τὸ βόρειο (δηλαδὴ τὸ εὐρωπαϊκόν, ἀπὸ τὸν Δούναβη ὡς τὴ δ. ἀκτὴ τοῦ Ἀζόφ) καὶ τὸ ἀνατολικόν (τὸ ἀσιατικόν, ἀπὸ τὴν ἀν. ἀκτὴ τοῦ Ἀζόφ ὡς τὴς ὄχθες τῆς Κασπίας καὶ τοὺς β. πρόποδες τοῦ Μεγάλου Καυκάσου). Τὸ γεωφυσικὸ ὄριο ἀνάμεσα στὰ δύο μέρη τῆς μαυροθαλασσίτικης στέππας εἶναι ὁ μεγάλος ρωσικὸς ποταμὸς Δόν.

Τὸ μεγαλύτερο μῆκος τῆς Ἀζοφικῆς, στενῆς τοῦ Κέρτς – ἐκβολῆς τοῦ Δόν, εἶναι 195 ν. μίλια. Τὸ μεγαλύτερο πλάτος τῆς, ἀνατολῆ-δύση, εἶναι 95 ν. μίλια. Τὸ βάθος τῆς φτάνει τὶς 7 μὲ 8 ὀργιές (12,80 μ. μὲ 14,60 μ.). «Ὁ πυθμὴν συνίσταται ἀπὸ κολλώδη ἱλὸν μετὰ ὀστράκων, ἐπὶ δὲ τῶν μπάγκων καὶ πλησίον τῶν σύρσεων ἀπὸ ἄμμον μετὰ ὀστράκων.» Ἡ μεγαλύτερη ἀλυκὴ τῆς εἶναι ἡ Σαπρὰ λίμνη (Σαπιοθάλασσα) στὴ ν.δ. πλευρὰ τῆς· χωρίζει τὴν Κριμαίαν ἀπὸ τὴν Ἀζοφικὴν καὶ τὴν Κριμαίαν ἀπὸ τὸν κορμὸ τῆς Οὐκρανίας. Ἡ Γλώσσα τοῦ Ἀραμπάτ, μιὰ ἀμμούδα μῆκους 50 μιλίων, κλείνει τὴν εἴσοδον τῆς Σαπρᾶς λίμνης (οὐκρ. Sivash).

Στὸ βορειότερο ἄκρο τῆς Μαιώτιδος ἐκβάλλει ὁ ποταμὸς Τάναϊς (Δόν). «Ὅριον δὲ ὑπόκειται τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας», γράφει ὁ Στράβων στὸ βιβλίον ΙΑ τῶν *Γεωγραφικῶν*. «Τὸ δ' ὑπὲρ τῶν ἐκβολῶν, ὀλίγον τὸ γινώριμον ἔστι, διὰ τὰ ψύχη καὶ τὰς ἀπορίας τῆς χώρας, ἃς οἱ μὲν αὐτόχθονες δύνανται φέρειν, σαρκί καὶ γάλακτι τρεφόμενοι νομαδικῶς· οἱ δὲ ἄλλοθενεῖς οὐχ ὑπομένουσιν.» Ὅμως παρὰ τὰ ψύχη, τοὺς πάγους, τὶς τρομερῆς παλίρροιες, πού τραβοῦν τὰ νερὰ μίλια μακριὰ ἀπὸ τὴς λασπώδεις ἀκτέες, τὶς ὀμίχλες καὶ τὶς θύελλες, τὰ φοβερὰ ρεύματα, τὴν ἀποπνικτικὴν καλοκαιρινὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὶς ἐπιδρομῆς τῶν κουνουπιῶν, πού ζοῦν στοὺς βάλτους τοῦ Δέλτα, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας ἔχτισαν ἐδῶ τὴν πιὸ ἀπομακρυσμένην ἀποικίαν τοῦ Εὐξείνου.

Ἡ Τάναϊς ἰδρύθηκε γύρω στὸ 300 π.Χ. στὴ δεξιὰ (βόρεια) πλευρὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δόν (35 γλμ. ἀπόσταση ἀπὸ τὸ σύγχρονον Ροστόβ ἐπὶ τοῦ Δόν) καὶ ἦταν τὸ πιὸ προωθημένον ἐμπορικὸ κέντρο τοῦ Εὐξείνου. Φαίνεται ὅμως ὅτι προὔπηρχε κάποιος μικρὸς ἐμπορικὸς σταθμὸς, γιατί βρέθηκε ἓνα ἀγγεῖο τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. στὸ Κριβορόσιε, 400 γλμ. μακριὰ ἀπὸ τὴς ἐκβολῆς τοῦ Δόν, καὶ οἱ ὑποβρύχιες ἀρχαιολογικῆς ἔρευνες στὰ βορειοδυτικὰ τῆς Ἀζοφικῆς ἔφεραν στὴν ἐπιφάνεια κεραμικὴ τῆς Ἰδίας ἐποχῆς (τέλη 7ου αἰ.).

177. «Τῇ δ' Εὐρώπη συνεχῆς ἔστιν ἡ Ἀσία κατὰ τὸν Τάναϊν συνάπτουσα αὐτῇ...» Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ἀρχίζει ὁ Στράβων τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ βιβλία στὰ ὁποῖα περιγράφει τὴν Ἀσίαν (*Γεωγραφικά* ΙΑ). Γιά τὴν ὁμώνυμη πόλιν στὴς ἐκβολῆς τοῦ ἀκτίσμα τῶν τῶν Βόσπορον ἐχόντων Ἕλληνων», δίνει πολλὰ στοιχεῖα ὅπως καὶ γιά τὴ Μαιώτιδα (Ἀζόφ), δὲς σ. 228. Γιά τὸν ποταμὸν πέρα ἀπὸ τὴς ἐκβολῆς δὲν γνωρίζει τίποτα, οἱ δὲ πηγῆς τοῦ εἶναι ἀδελφες». Ὁ Δόν περᾶζει νότια τῆς Μόσχας, ἔχει μῆκος 1.870 γλμ. καὶ ἡ λεκάνη ἀπορροῆς τοῦ εἶναι 422.000 τ. γλμ. Δέλτα Δόν (Κυβερνεῖο Ροστόβ), Μάρτιος 1989. Δὲς γεωφυσικὸν χάρτη τῆς εὐρύτερης περιοχῆς σ. 302.

Μοναρχική και περιτριγυρισμένη από διάφορα αρχαία ασιατικά έθνη, ή αυτόνομη και αυτοδιοικούμενη Τανάις υπήρξε επί πεντακάσια χρόνια το σημείο επαφής Έλλήνων και Βαρβάρων. Τα σημάδια τής συνύπαρξης και οι αλληλοεπιδράσεις έχουν αποτυπωθεί παντού. Ακόμα και στο κλειστό άστυ όπου οι Έλληνες ζούσαν στον κεντρικό τομέα, κατοικούσαν και Ταναίτες, που κατάγονταν από μαιωτικά ή σαρματικά γένη. Αυτοί ζούσαν στον δυτικό τομέα. Στην ελληνιστική πόλη, ένας όχρωματικός περίβολος χώριζε τους δύο τομείς, αλλά στο τέλος τής Έλληνιστικής εποχής τὰ έσωτερικά τείχη έπεσαν. Ταναίτες ελληνικής και ασιατικής καταγωγής ήταν πια ένα κράμα· είχε συμβάλει άλλωστε και ο κοινός κίνδυνος.

Το κλίμα άποσταθεροποίησης που δημιουργήθηκε στον Βορρά τον 3ο π.Χ. αι., όταν έμφανίστηκαν στη στέπα οι μαζικά μετακινούμενοι προς τή «Δύση» ασιατικοί λαοί (κυρίως νομάδες Σαρμάτες αλλά και ανατολικοί Σκύθες, που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τὰ εδάφη τους πέρα από τον Βόλγα, σπρωγμένοι από τή σαρματική μετανάστευση), είχε άμεσο αντίκτυπο στην κοινωνία του βοσπορινού Βασιλείου.

Η κρίση επιδεινώθηκε τον 2ο π.Χ. αι., καθώς οι Σκύθες και οι Σαρμάτες ισχυροποιούσαν τή θέση τους στον Δνειπέρο και τήν Κριμαία και αποκτούσαν πολιτική οντότητα. Τον ίδιο εκείνο καιρό, πέρα από τον Έλλησποντο, οι Ρωμαίοι κατέλαβαν τήν κουρασμένη Μακεδονία και τήν εξαντλημένη Ελλάδα, σάρωσαν δεκάδες πόλεις στην Ήπειρο, κατέστρεψαν όλοσχερώς τήν Κόρινθο και άνακατέυτηκαν ενεργά στις πολιτικές υποθέσεις των πρόωρα γηρασμένων Βασιλείων τής ελληνιστικής Ανατολής.

Η όψη του αρχαίου κόσμου και οι έσωτερικές δομές τής οργάνωσής του άλλαζαν γοργά. Η σκυθική απειλή, που βάραινε τις ευξεινοποντιακές πόλεις και επηρέαζε όλους τους τομείς του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, ο έκβαρβαρισμός τής υπαίθρου και ή προϊούσα κάμψη τής οικονομίας, ή αυξανόμενη κοινωνική δυσφορία και ή άπόηχος τής ρωμαϊκής επέκτασης στη δυτική Μικρασία, αλλά και ή στέπα που έμοιαζε να γεννάει Βαρβάρους, και ο Μιθριδάτης Εϋπάτωρ που δέν μπορούσε να άρκεστεί στα πατρογονικά εδάφη του Πόντου, οδήγησαν τις εξελίξεις προς το ρωμαϊκό πεπρωμένο τους —τουλάχιστον στο επίπεδο τής πολιτικής κυριαρχίας.

Η Ρώμη επιβλήθηκε ύστερα από όκτώ δεκαετίες άναρχίας, πολεμικών συγκρούσεων, παρασκηριακής διπλωματίας, δολοπλοκιών και λαϊκών έξεγέρσεων (όπως ή επανάσταση των Ταναϊτών εναντίον του βασιλιά του Πόντου Πολέμωνος, που είχε κατακτήσει τήν άπομακρυσμένη πόλη το 14 π.Χ.). Το 14 μ.Χ., ο αυτοκράτορας Τιβέριος έδέησε να άπονείμει τον τίτλο του Βασιλέως του Βοσπόρου στον Ασάνδρο, οι πρόγονοι του οποίου είχαν διοικήσει κατά διαστήματα το κράτος στη διάρκεια τής άναρχίας (63 π.Χ.-14 μ.Χ.). Η Ρώμη άναγνώρισε και τους Ταναίτες ήγεμόνες, που κυβερνούσαν τον τόπο τους ως (άντι)βασιλείς).

Η έπιστροφή στην, υπό ρωμαϊκό έλεγχο πλέον, ομαλότητα και ή άνόρθωση των παρηκμασμένων ή κατεστραμμένων πόλεων στη διάρκεια τής Αυτοκρατορικής εποχής, δέν ήταν άρκετή για να σώσει από το χάος του 3ου αι. τον Βορρά.

Η στέπα γεννούσε άσταμάτητα Βαρβάρους. Μετά το 230, Έρουλοι, Βοράνοι και Γότθοι, Σαρμάτες, Άλανοι και Γότθοι, Γότθοι κι άλλοι Γότθοι, περνούν τα ποτάμια και ρημάζουν τον ελληνικό κόσμο από τήν Τάναη (το 240) μέχρι τήν ίερή Έλευσίνα (το 256), στα δυτικά των Άθηνών.

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, που δέν κατόρθωσε ποτέ να έδραιωθεί στην ευξεινοποντιακή στέπα και είχε τώρα περιέλθει σε κατάσταση πλήρους άποσύνθεσης, λόγω τής γενικευμένης έσωτερικής κρίσης, άφησε τον Βορρά στη μοίρα του. Το 370, ενώ ή Κωνσταντινούπολη άγωνιζόταν να έλέγξει τή γοθτική λαίλαπα στα ευρωπαϊκά της εδάφη, οι Ούννοι διέσχισαν τον Βόλγα και ποδοπάτησαν με τὰ άλογά τους τὰ τελευταία απομεινάρια τής Αρχαιότητας.

Η δραματική μετάβαση από τὰ ύστερορωμαϊκά στα πρωτοβυζαντινά χρόνια, δηλαδή ο 3ος και 4ος αι., από τους Γότθους έως τους Ούννους και από τήν άποχώρηση των ρωμαϊκών στρατευμάτων μέχρι τήν άφιξη των εκκλησιαστικών και διοικητικών αξιωματούχων στις ελάχιστες πόλεις που κατόρθωσε να στηρίξει ή Κωνσταντινούπολη, ήταν περίοδος άπροσπέλαστη για τον έπιστημονικό κόσμο μέχρι πρόσφατα. Έπικρατούσε ή άποψη ότι οι ρημαγμένοι τόποι είχαν έρημώσει, οι πόλεις είχαν πλήρως καταρρεύσει και ή ζωή είχε άφανιστεί (όπως συνέβη στην Όλβια). Οι πρόσφατες όμως άρχαιολογικές έπισκοπήσεις στα ουκρανικά και ρωσικά παράλια και ο έντοπισμός άγροτικών οικισμών και άστικών

κέντρων που επέζησαν τουλάχιστον ως τον 5ο ή τον 6ο αιώνα, δείχνουν ότι οι πρωτοβυζαντινές πολιτείες που γνωρίζουμε (Χερσόνησος-Χερσών, Παντικάπαιο-Βόσπορος, Έρμώνασσα-Ματράγα) δεν ήταν ούτε μόνες ούτε μοναδικές. Γύρω τους φαίνεται ότι υπήρχε άραιοκατοικημένη αλλά αρκετά οργανωμένη ύπαιθρος και ένα δίκτυο κωμοπόλεων και συρρικνωμένων πόλεων, το οποίο εκτεινόταν από το νοτιοδυτικό άκρο της Κριμαίας ως τις εκβολές του Δόν και από τη χερσόνησο του Ταμάν ως τις παραθαλάσσιες πλαγιές του Μεγάλου Καυκάσου.

Ένα από τα έντυπωσιακότερα στοιχεία αυτού του κόσμου που εξακολουθούσε να αντιστέκεται είναι ότι οι Ταναίτες, εκείνο το έλληνοβαρβαρικό κράμα της Μαιώτιδος, διατήρησαν την αυτονομία τους απέναντι στη βυζαντινή διοίκηση, ώσπου να τους εξοντώσει ο βάλτος.

178. «ΤΡΥΦΩΝ ΑΝΔΡΟΜΕΝΟΥ ΑΝΕΘΗΚΑ». Τανάις, 2ος μ.Χ. αιώνα. Ο Ταναίτης αντιβασιλέας του κρατιδίου της βόρειας Άζοφικής ήταν ύποπτος στους Ρωμαίους, αλλά ούτε η Ρώμη ούτε η Κωνσταντινούπολη αργότερα θέλησαν να καταλύσουν την αυτονομία των «μυγιάδων» άκρικών της Μαιώτιδος, που φρουρούσαν το πιο απομακρυσμένο σύνορο του «δυτικού» κόσμου.

Η τέχνη του αναγλύφου είναι έλληνική (με ανατολίτικα στοιχεία της εποχής). Η άπεικόνιση θυμίζει τον Ήρωα καβαλάρη, ή λατρεία του οποίου διαδόθηκε ιδιαίτερα τον 1ο-3ο αιώνα (κυρίως στη Θράκη). Τα ενδύματα του Τρύφωνος είναι βαρβαρικά (εκτός από τον χιτώνα που ανεμίζει). Ναί «ήμεθα ένα κράμα έδω», που θα έλεγε ο Καβάφης. Αυτό το δυναμικό παραμεθόριο μείγμα των Διγενών.

Μουσείο Έρμιτάζ, Άγια Πετρούπολη.

179. Ἀρχαῖοι Κῆποι, ἰωνικὴ ἀποικία στὴν ἀνατολική (ἀσιατικὴ) πλευρὰ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου: κεφάλι κούρου τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. Ἐρμιτάζ, Ἀγία Πετρούπολη.

«Τί γυρεύω ἐγὼ σ' αὐτοὺς τοὺς βάλτους ἀκρίτες ξαγρυπνοῦν στὰ σύνορα τοῦ κράτους»

Διονύσης Σαββόπουλος, «Μαύρη Θάλασσα»

Τί γύρευαν ἀλήθεια οἱ Ἕλληνες σὲ αὐτὴν τὴν ἄκρη τοῦ κόσμου, σὲ αὐτὴ τὴ γῆ ποὺ τὴν ὀνόμασαν («χώρα τῶν Κιμμερίων») καὶ ἔλεγαν ὅτι ἐδῶ τελειώνει ὁ γνωστός, ὁ ὑπαρκτός κόσμος, κι ἀρχίζει ὁ κόσμος τῶν σκιῶν ἢ Κάτω κόσμος;

Ναί. Τί γύρευαν οἱ Ἴωνες, αὐτοὶ οἱ τόσο πολιτισμένοι καὶ ἐκλεπτυσμένοι Ἕλληνες τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου; Τί γύρευαν οἱ Βυζαντινοί, οἱ καλλιεργημένοι ἐκκλησιαστικοὶ παράγοντες καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι, ποὺ ἐγκατέλειπαν τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ ἔρθουν ἐδῶ στοὺς πάγους τῆς Ἀζοφικῆς νὰ («ἐκπολιτίσουν») τοὺς τοξότες; Γιατί, ἐπιτέλους, δὲν ἐγκατέλειψαν τὸν Δόν καὶ τὸν Βόσπορο, τὸ ἀρχαῖο Παντικάπαιο, καὶ τὴ στέπα τοῦ Κουμπάν, ποὺ φτάνει ὡς τὴν Κασπία;

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Ἀρχαιότητα οἱ λόγοι ποὺ ἔκαναν τοὺς ἀποίκους νὰ κρατήσουν αὐτὰ τὰ μέρη εἶναι οἱ ἴδιοι μὲ τοὺς λόγους ποὺ ἔκαναν τοὺς Βενετούς, χίλια πεντακόσια χρόνια ἀργότερα, νὰ φτιάξουν μιὰ ἐμπορικὴ κοινότητα στὴν Τάναη, τὴν ὁποία ὀνόμασαν Τάνα. Οἱ Βενετοί, ἀπὸ τὸ 1216 ποὺ διαβῆκαν τὸν θρακικὸ Βόσπορο, ἄρχισαν νὰ ἐξερευνοῦν τὴ Μαύρη Θάλασσα καὶ τίς τεράστιες δυνατότητες ποὺ προσέφερε. Ἡ περιοχὴ τοῦ Ἀζόφ ἦταν πλούσια σὲ ἀλάτι, ψάρια γιὰ πάστωμα, δημητριακὰ, βοσειδῆ, δέρματα καὶ γουναρικά. Ὅμως ἀκόμα καὶ τὸ δουλεμπόριο ἦταν ἰδιαίτερα ἐλκυστικὸ γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἐπιχειρηματίες, ὅπως καὶ γιὰ τοὺς πολυθεϊστὲς παλαιότερα. Τὸ κεχριμπάρι κατέβαινε ἀπὸ τὸν πλωτὸ δρόμο τοῦ Βόλγα – Δόν, μὲσω Μοσχοβίας, στὴν Τάνα. Κι ἀπὸ τὴ γύρω περιοχὴ προμηθεύονταν τὴν κάνναβη, μὲ τὴν ὁποία κατασκευάζαν τὰ σχοινιά γιὰ τὰ πλοῖα τους*.

Ὅλα αὐτὰ λοιπὸν ἦταν ἀριετὰ γιὰ νὰ προκαλέσουν τὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον τῶν ναυτικῶν καὶ τῶν ἐμπόρων τῆς Βενετίας ἀκριβῶς ὅπως καὶ τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν καὶ ἐμπόρων.

Ὅμως, στὸν στρατηγικὸ αὐτὸ χῶρο ὅπου συναντιοῦνται δύο ἡπείροι κι ὅπου κατέληγαν οἱ ὁρδὲς τῶν Ἀσιατῶν, κατέληγαν καὶ τὰ καραβάνια μὲ τὸ κινεζικὸ μετᾶξι κι ὅλα τὰ ἄλλα πολυτίμητα προϊόντα τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας. Ἀπὸ τὴν Τάνα ξεκίνησαν, τὸ 1260, ὁ πατέρας καὶ ὁ θεῖος τοῦ Μάρκο Πόλο, γιὰ νὰ διασχίσουν τὴν Αὐτοκρατορία τῶν Μογγόλων καὶ νὰ πᾶνε στὸν Μέγα Χάν Κουμπλάι. Καὶ ὅσον καιρὸ ὑπῆρχε ἡ βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας, οἱ Βενετοὶ συνέχισαν νὰ ἐκμεταλλεύονται τὴν πύλη τῆς Ἀζοφικῆς.

Ὅταν τὸ 1461 ἔπεσε ἡ Τραπεζούντα στὰ χέρια τῶν Ὀθωμανῶν, ἡ Μαύρη Θάλασσα ἔκλεισε γιὰ ὅλους τοὺς ἐμπόρους τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης: ἡ κατάκτηση τῶν βενετσιάνικων καὶ γενοβέζικων ἀποικιῶν ὀλοκληρώθηκε μὲσα σὲ λίγα χρόνια**.

* Στὸ Arsenal, τὸν περίφημο ναύσταθμο τῆς Βενετίας, ὅπου χτίζονταν τὰ κωπήλατα ἱστιοφόρα τῆς Γαληνοτάτης, ὑπῆρχε ἕνας εἰδικὸς χῶρος γιὰ τὸ πλέξιμο τῶν σχοινιῶν ποὺ ἔφεραν ἀπὸ τὸ Ἀζόφ. Ἡ μακρόστενη αὐτὴ αἶθουσα (μῆκος 316 μ.) ὀνομαζόταν La Corderia ἢ Tana.

** Γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν Δυτικοευρωπαϊκῶν ἐμπόρων καὶ τὸ ὀθωμανικὸ μονοπώλιο τῆς ναυτιλίας στὴ Μαύρη Θάλασσα, δὲς Κεφάλαιο Ε'.

180. Ώξύρρυγγος στὰ δίχτυα ψαράδων τοῦ Βόλγα. Τὸ βυζαντινὸ βερζίτικον (8 εἶδη *Acipenser* ποὺ ὑπάρχουν στὰ ρωσικὰ ποτάμια καὶ στὴν Κασπία) ἐπιζεῖ μὲ δυσκολία στὰ 500 κανάλια τοῦ δέλτα τοῦ Βόλγα. Λόγω τῶν φραγμάτων, δὲν μπορεῖ νὰ μεταναστεύει ὅπως ἄλλοτε, ποὺ ἀνέβαινε τὰ 2.900 γλμ. πρὸς τὴς πηγές. Τὸ θηλυκὸ γεννάει γύρω στὰ 8 ἑκατομμύρια αὐγά τὴ φορά καὶ ζεῖ γύρω στὰ 100 χρόνια.

Ἡ τεράστια οἰκολογικὴ καταστροφὴ τῆς λεκάνης τοῦ Βόλγα (1.300.000 τετρ. γλμ.) ἔχει πραγματικὲς ἐπιπτώσεις καὶ στὸν ἰχθυόκοσμο: τὸ beluga καὶ τὸ sevruga ποὺ δίνουν τὸ ἐμπορικὸ χαβιάρι ἐκτρέφονται σὲ ἰχθυοκαλλιέργειες (ἡ γέννα ἐπιταχύνεται μὲ ὁρμονοθεραπεία).

181. Κυπρίνοι. Μέχρι τὴ σταλινικὴ περίοδο ζοῦσαν στὰ τρεχούμενα νερά τῶν ποταμῶν, κοντὰ στὴς ἐκβολές.

«Εἰς δὲ τὸ ἀνατολικώτερον μέρος τῆς Μαιώτιδος εἰσέρχονται πολλοὶ τινες ποταμοί, ὃ τε Τάναϊς ποταμὸς, ὃ ἀπὸ τὸ κάστρον Σάρκειλ [στὸν Βόλγα] ἐργόμενος καὶ τὸ Χαράκιουλ, ἐν ᾧ καὶ τὸ βερζίτικον ἀλιεύεται», γράφει ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, τὸν 10ο αἰ. Τὸ βερζίτικον εἶναι ὁ ὀξύρρυγγος, ἐκλεκτὸ ψάρι τῆς Κασπίας (ἀρχαία Ὑρκανία) καὶ τῆς Ἀζοφικῆς. Δίνει θαυμασίως ποιότητος χαβιάρι καὶ ἕναν σπανιότατο μεζὲ ποὺ γίνετα ἀπὸ τὸν τραχανᾶ σκελετὸ (τὸν γόνδρο) καὶ τὰ πεπερούματά του. Τὸ ψάρι ἐξαγόταν καστὸ στὴς βυζαντινὲς ἀγορὰς καὶ ὑπῆρχε αὐτοκρατορικὸς ἔλεγχος στὴν ἀλιεία καὶ στὴ διακίνησή του. Οἱ ἐκβολές τοῦ Δὸν ἀπέχουν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη 630 ν. μίλια.

Τὸ κανάλι ποὺ τελικὰ συνέδεσε τὸν Δὸν μὲ τὸν Βόλγα ἔχει μῆκος 101 γλμ. (κατασκευάστηκε ἐπὶ Στάλιν).

Ἐννιακόσια χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Πορφυρογέννητου, ὁ Πόντιος κοσμοπολίτης Στράβων (Ἀμάσεια 63; π.Χ. - 44 μ.Χ.) ἔγραφε γιὰ τὴν ψαρομάνη Ἀζοφικῆ:

«Εὐθύπλωοντας πρὸς τὰ βόρεια, ὁ Τάναϊς ἀπέχει 2.200 στάδια ἀπὸ τὴν ἐξοδὸ τῆς Μαιώτιδος. Πεζοπορώντας κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς, ἡ ἀπόστασις δὲν εἶναι πολλὴ μεγαλύτερη. Παραπλέοντας τὴν [ἀσιατικὴ] ἀκτὴ ἀπὸ τὴς ἐκβολῆς πρὸς τὰ Στενά, συναντᾷς τὸν Μεγάλον Ρομβίτη ὅπου ψαρεύονται μεγάλες ποσότητες “εἰς ταριχείας ἰχθύων” (γιὰ πάστωμα). Οἱ Μεγαλορομβίτες ἀλιεῖς ἔχουν ὀρηγῆριον τὰ γύρω νησάκια. Νοτιώτερα βρίσκεται ὁ Μικρὸς Ρομβίτης, ὅπου ἡ ψαριά εἶναι λιγότερη. Οἱ Μικρορομβίτες εἶναι Μαιώτες. Ἀπὸ δῶ ἕως τὸν Ἀντικείτη [Κουμπάν] εἶναι 600 στάδια*. Στὴν ἀκτὴ ὑπάρχουν σκοπιῆς ὅσες αὐτῆς ποὺ ὀνομάζομε “τῶν Κλαζομενίων”**. Οἱ Μαιώτες, ποὺ κατοικοῦν στὴς ἀκτῆς, μολοντὶ ἀσχοιοῦνται μὲ τὴ γεωργία δὲν ἔπαψαν νὰ εἶναι καὶ πολέμιστές, ὅπως ὅλοι οἱ νομάδες. Χωρίζονται σὲ πολλὰ γένη, τὰ μὲν πλησίον τοῦ Ταναϊδὸς ἀγριώτερα, τὰ δὲ συνάπτοντα τῷ Βοσπόρῳ χειροῖσθαι μᾶλλον.»

* Ὁ Ἀνατολικὸς Ὑπανις (Κουμπάν) ἀναφέρεται ὡς Ἀντικείτης ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη (*Περὶ Ζῴων*). Τὸ ὄνομα ὀφείλεται εἴτε στὴς δύο κοντινὲς ἐκβολῆς του εἴτε γιὰ τὴ κεῖται «ἀπέναντι», στὴν ἀν. πλευρὰ τῶν Στενῶν.

** Οἱ περισσότερες ψαροσκοπιῆς εἶναι ξύλινες κατασκευῆς στὰ ρηχὰ τῆς θάλασσης, ἀπ’ ὅπου οἱ σκοιοὶ παρατηροῦν πότε πλησιάζουν τὰ κοπάδια. Προφανῶς οἱ Κλαζομενιοί, ποὺ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὸν κόλπο τῆς Σμύρνης, θὰ εἶχαν δικὸ τους τύπο σκοπιῆς. Οἱ τόσο λεπτομερεῖς περιγραφὰς τοῦ Στράβωνος πιστοποιοῦν ὅτι ὁ γεωγράφος εἶχε κάνει τὸ ταξίδι τῆς Ἀζοφικῆς. Ἀλλωστε καὶ οἱ ἀποστάσεις ποὺ ἀναφέρει εἶναι μὲ ἐλάχιστη ἀπόκλιση ἀκριβεῖς. Τὸ στάδιο (ποὺ χρησιμοποιοῖ ὁ Στράβων) εἶναι 191 μέτρα.

«Ἰστέον, ὅτι ἔξω τοῦ κάστρου Ταμάταρχα [ἄν. Κιμμέριος Βόσπορος] πολλὰι πηγαὶ ὑπάρχουσιν ἄφθαν ἀναδίδουσαι», γράφει ὁ Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, γιὰ νὰ γνωρίζει ὁ γιός του καὶ διάδοχος τοῦ θρόνου ὅτι ἡ πολύτιμη νάφθα γιὰ τὸ «ὕγρον πῦρ» ἐρχόταν μαζὶ μετὰ τὸ χαβιάρι ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἀζοφικῆς καὶ τοῦ Κουμπάν.

«Ἰστέον, ὅτι ἐν Ζιχία ... ἐννέα πηγαὶ εἰσὶν ἄφθαν ἀναδίδουσαι ... πλησίον τοῦ χωρίου Ἐπισκοπέου ἔστιν πηγή...» (Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν 53/493-511).

* Ἀς σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἀνασκαφές στὴν Τάναη ἔφεραν στὸ φῶς πᾶνω ἀπὸ 100 ἐνεπίγραφους ἀμφορεῖς, ποὺ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴ φύλαξη καὶ μεταφορὰ νάφθας, ὅπως δηλώνουν οἱ ἐπιγραφές τοῦ 1ου-4ου μ.Χ. αἰ.

«Κύριε βοήθει Μιχαὴλ ἄρχοντι Ματράρχαν, Ζιχίας καὶ πάσης Χαζάριας», γράφει ἡ σφραγίδα τοῦ Βυζαντινοῦ διοικητῆ ποῦ ἔστειλε ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς στὴ Ματράρχα-Ταμάταρχα τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, μετὰ τὸ 1094.

«Κύριε βοήθει Κωνσταντῖνο μητροπολίτῃ Ματράρχου», ἔγραψε στὴ βούλα του ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἄρχοντας ποῦ ἐστάλη νὰ ἀναλάβει τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ (στὰ τέλη τοῦ 12ου αἰ.).

Θὰ ἦταν ὅμως λάθος νὰ συγκρίνουμε τὶς ἐμπορικὲς ἀποικίες τῶν Γενοβέζων καὶ Βενετῶν, ἀκόμα καὶ τὴν παρουσία τῶν χιλιτολαιπωρημένων προξένων τῆς Γαληνότατης Δημοκρατίας στὴν Τάνα, μετὰ τὴ χιλιόχρονη ἱστορία τῶν Ἑλλήνων στὴν περιοχὴ τῆς Ἀζοφικῆς. Ὁ ρόλος τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἐδῶ, ὅπως καὶ στὴν ὑπόλοιπη παραθαλάσσια-παραποτάμια ζώνη, ἦταν πολὺ πιὸ οὐσιαστικὸς ἀπὸ τὸ ἀπλὸ ἐπιχειρηματικὸ ἐνδιαφέρον μιᾶς μακρινῆς ἐμπορικῆς δύναμης. Πέρα ἀπὸ τὶς ἐκμεταλλεύσιμες πηγές τοῦ φυσικοῦ πλούτου καὶ τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἐμπορίου, οἱ Ἕλληνες ζοῦσαν σὲ αὐτὰ τὰ μέρη. Αὐτὴ ἦταν ἡ πατρίδα τους. Καὶ οἱ Βάρβαροι, Σκύθες ἢ Σαρμάτες καὶ ἀργότερα Γότθοι καὶ μύριοι ἄλλοι, ἦταν οἱ γείτονές τους.

Οἱ σημαντικότερες πόλεις τῆς βορειοανατολικῆς αὐτῆς περιοχῆς ἦταν ἡ πρωτεύουσα τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, τὸ εὐρωπαϊκὸ Παντικάπαιον (ἡ βυζαντινὴ Βόσπορος) καὶ ἡ Ἐρμώνασσα στὴν ἀσιατικὴ πλευρὰ τῶν Στενῶν*. Οἱ Βυζαντινοὶ προσπάθησαν νὰ τὶς κρατήσουν κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τους, ἐκχριστιανίζοντας τοὺς τοξότες καὶ τοὺς ἱππεῖς ποὺ ἔφταναν στὸν Δὸν καὶ ξεζύνονταν στὴν εὐξεινοποντιακὴ στέπα. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἐντονης βυζαντινῆς δραστηριότητος, ποὺ ζεῖνοῦσε ἀπὸ τὴν πόλη-κλειδὶ τοῦ ἀσιατικοῦ Βοσπόρου καὶ ἔφτανε ὡς μέσα στὴν εὐρασιατικὴ στέπα καὶ ὡς τὰ περάσματα τοῦ Καυκάσου καὶ τὴν Κασπία, ἦταν νὰ ἐλέγξει στρατηγικὰ τὸν ἀνοιχτὸ δρόμο ἀπὸ τὴ Μογγολία καὶ τὴν Κίνα στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὴ Δύση.

Ἀκόμα καὶ ὅταν οἱ Βυζαντινοὶ ἔχασαν τὸν ἔλεγχο τῆς Ἀζοφικῆς, τὸν 6ο αἰώνα, δὲν ἔπαψαν ποτὲ νὰ στέλνουν διπλωματικὲς καὶ ἐκκλησιαστικὲς ἀποστολές γιὰ νὰ καλλιεργοῦνε φιλικὲς σχέσεις μετὰ τοὺς λαοὺς ποὺ κατὰ καιροὺς κυριάρχησαν στὶς εὐρασιατικὲς στέπες.

* Μετὰ τὶς γοτθικὲς καὶ οὐνικὲς ἐπιδρομὲς τοῦ 3ου καὶ 4ου αἰ., ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πόλεις τοῦ βοσπορινοῦ Ἀρχιπελάγους φαίνεται πὼς ἐπέζησαν μόνον ἡ Φαναγόρεια (ὡς πολίχνη, μέχρι τὸν 10-11ο αἰ.) καὶ ἡ Ἐρμώνασσα, ἡ ὁποία ἔγινε κέντρο τοῦ μεσαιωνικοῦ κρατιδίου τοῦ Ματράχα ἢ καὶ Ταμάταρχα, ποὺ ἄρχισε νὰ μορφοποιεῖται μετὰ τὸν 7ο-8ο αἰ. μετὰ τὶς εὐλογίες τῆς φίλης Κωνσταντινουπόλεως. Τὴν πολυφυλετικὴ σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελοῦσαν ἀρχαῖοι καὶ νεότεροι λαοί: κοινότητες Μαιωτῶν, Σινδῶν καὶ πιθανῶς Ἑλλήνων ποὺ εἶχαν ἀπομείνει στὴν ἀσιατικὴ πλευρὰ τοῦ Κιμμερίου, ἀρχαῖοι καυκασόφωνοι λαοὶ ἀπὸ τὰ ἐνδότερα (τὰ μέρη τοῦ Κουμπάν καὶ τοῦ Βόρειου Καυκάσου) καὶ νεοφερμένοι τουρκόφωνοι, κατόλοιπα τῶν Ἀσιατῶν νομάδων ποὺ ἐμφανίστηκαν στὴν Ἀζοφικὴ μετὰ τὸ 370. Κυρίαρχο στοιχεῖο ἦταν μᾶλλον οἱ Χάζαροι, οἱ ὁποῖοι ὀνόμασαν Ταμὰν τὴ γερασμένη ἀνάμεσα στὶς ἐκβολές τοῦ Κουμπάν.

Στὶς ἀνασκαφές τῆς Ἐρμώνασσας, στὸ χωριὸ Tamanskaja, τὰ στρώματα κατοίκησης ἔχουν συνολικὸ πᾶχος 10 ὡς 12 μ. Τὰ 7,50 μ. ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ καὶ πρώιμη πρωτοβυζαντινὴ περίοδο (μετὰ πλοῦσια στρωματογραφία καὶ εὐρήματα ὡς τὸ 250 μ.Χ.). Τὰ ὑπόλοιπα 4-5 μ. εἶναι πολὺ φτωχὰ σὲ ὑλικοὺς καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὴ ζωὴ στὸ κάστρο Ματράχα-Ταμάταρχα ὡς τὸν 14ο αἰ.

Τὸ ὀρθόδοξο χριστιανικὸ κρατίδιο ὑπῆρξε ἓνα ἀπὸ τὰ πελαταιακὰ κράτη τῶν Βυζαντινῶν ὡς τὸν καιρὸ τῶν Παλαιολόγων. Κατακτήθηκε γιὰ μικρὸ διάστημα ἀπὸ τοὺς πρίγκηπες τοῦ Κιέβου (965-1094), οἱ ὁποῖοι τὸ ὀνόμασαν Τιμουτορακάν. Στὶς ἀνασκαφές τοῦ κάστρου τῆς Ἐρμώνασσας ἀποκαλύφθηκαν ἐρεῖπια κιεβίτικης μονῆς τοῦ 11ου αἰ., ἔργο τοῦ Ἑλλήνα ἀρχιτέκτονα Ἰωαννίσιου (σύμφωνα μετὰ ἐπιγραφὴ τοῦ 1078).

Πέρασε ξανά στὸν βυζαντινὸ ἔλεγχο ἐπὶ Κομνηνῶν καὶ ἔγινε βάση τῶν Γενοβέζων ποὺ ἐξερεύνησαν τὸ Κουμπάν τὸν 13ο-14ο αἰ. Στὶς γενοβέζικες πηγές ἡ Ματράχα ἀναφέρεται ὡς Matrega.

Στὰ κάστρα τοῦ Δὸν ἔπρεπε τὸ Βυζάντιο νὰ ἀναχαιτίσει τὰ στίφη καὶ τὶς ἔφιππες ὀρδές τῶν Ἀσιατῶν. Προσπαθώντας νὰ ἐκχριστιανίσει τοὺς Πρωτοβούλγαρους καὶ ἀργότερα τοὺς Χάζαρους, μαθαίνοντάς τους πῶς νὰ καλλιεργοῦνε τὴ γῆ, πουλώντας καὶ ἀγοράζοντας προϊόντα καὶ ἐθίζοντάς τους ἔτσι στὶς ἀρχές μιᾶς ἐμπορευματικῆς-πελατειακῆς κοινωνίας, στέλνοντας τεχνίτες καὶ λεφτὰ γιὰ νὰ ἐνισχυθεῖ τὸ ἀμυντικὸ δίκτυο τῶν κάστρων πάνω στὸ ποτάμι, ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία χρησιμοποίησε κάθε μέσο γιὰ νὰ διασφαλίσαι τὶς στέπες, νὰ ἀποκλείσει τὸν μοιραῖο διάδρομο ποῦ ὀδηγεῖ στὸν Δούναβη καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ νὰ ἐξασφαλίσαι τὴν παρουσία τῆς στῆν Ἀζοφικῆ. Ἄλλωστε ἀκόμα καὶ τὴ νάφθα γιὰ τὸ «ὕγρον πῦρ» ἀπὸ τὶς ἀγορές τῆς Ἀζοφικῆς τὴν προμηθεύονταν οἱ Βυζαντινοί, καὶ δίχως αὐτὴν οἱ δρόμωνες τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου θὰ ἔχχαναν ἓνα πολὺ ἀποτελεσματικὸ ἐπιθετικὸ ὄπλο.

Τὰ ἐφαλτήρια τῶν Βυζαντινῶν γιὰ τὴν Ἀζοφικῆ, τὸν Δὸν καὶ τὸν Κουμπάν ἦταν δύο. Τὸ ἓνα, ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ Χερσόνησος (ἡ βυζαντινὴ Χερσών), βρισκόταν στὸ νοτιοδυτικὸ ἄκρο τῆς Κριμαίας. Τὸ ἄλλο ἦταν τὸ συμμαχικὸ (πελατειακὸ) κράτος τῆς Ζίγιας, ποῦ ἐκτεινόταν ἀπὸ τὰ στενὰ τοῦ Κέρτς ὡς τὰ θαλασσινὰ πόδια τοῦ Μεγάλου Καυκάσου. Κάτω ἀπὸ τὸ ἀγρυπνο βλέμμα τῶν ἐκπροσώπων τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, ποῦ ἦταν στενὰ δεμένη μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν Τραπεζοῦντα καὶ ὑπαγόταν στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, οἱ Ζίγιοι, ὄχι μόνον ἐξασφάλιζαν τὴ νάφθα γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλεύθερη ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὶς βυζαντινὲς πόλεις τῆς παραθαλάσσιας Γεωργίας καὶ Ἀπχαζίας καὶ τὴν Ἀζοφικῆ*. (Δὲς χάρτη 41, σ. 302.)

182, 183. Νίζνι Ἀρκύζ, στὶς β. πλαγιές τοῦ Καυκάσου (Καρατσάν-Τσερκές, Αὐτόνομη Δημοκρατία, Ρωσικὴ Ὀμοσπονδία). Στὴν ἔδρα τῆς βυζαντινῆς Μητροπόλεως Ἀλανίας σώζονται τὰ εἱρεπια τοῦ ἐπισκοπικοῦ συγκροτήματος τοῦ 10ου-11ου αἰ.: ὁ κεντρικὸς ἀπὸ τοὺς τρεῖς ναοὺς (δ. ὄψη) καὶ ἐλληνικὲς ἐπιγραφές ἀπὸ τάφους (στὸν σταυρὸ ἀναγράφεται: 1013).

Οἱ Ἀλανοὶ (Σαρμάτες καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι ἱρανόφωνοι λαοὶ τοῦ Κουμπάν, ποῦ κρύφτηκαν στὸν Καυκάσο γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὶς ἐπιδρομές τῶν τουρκοφώνων τοῦ 4ου-6ου αἰ. καὶ διαμόρφωσαν τὸν καυκάσσογενὴ πολιτισμὸ τους) ὀργανώθηκαν σὲ κράτος στὰ πρῶμα μεσαιωνικὰ χρόνια καὶ ἔγιναν μέλη τῆς «Βυζαντινῆς Κοινοπολιτείας» τὸ 914-916, ὅταν βαπτίστηκε ὁ βασιλιάς τους. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τοὺς ὀφείλεται στὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πατριάρχου Νικολάου Μυστικοῦ καὶ στοὺς ἱκανοὺς ἱερωμένους ποῦ ἔστειλε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἔτσι, ὁ βαρβαρικὸς οἰκισμὸς μετὰ τὰ παγανιστικὰ ἱερὰ ἐξελίχθηκε σὲ ἀστικὸ κέντρο (ἡ Ἀλανόπολις) στὰ 1.150 μ. τοῦ θεόρατου βουνοῦ. Τὸ δορυφορικὸ βασίλειο, ποῦ ἔλεγχε τὶς ὀρεινὲς διαβάσεις πρὸς τὴ θάλασσα, ἄκμασε ὡς τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰ., ὅταν ἐμφανίστηκαν οἱ τουρκογενεῖς Κιπτσὰν στὴ στέπα καὶ οἱ Σελτζούκοι στὴ Δυτικὴ Ἀσία. Ἡ μητροπολιτικὴ ἔδρα μεταφέρθηκε τότε στὴν παραθαλάσσια Σωτηριούπολη (ἀρχαία Πιτυούντα) τῆς βυζαντινῆς Ἀπχαζίας. Ὁ Μελέτιος, τελευταῖος τῶν Βυζαντινῶν Μητροπολιτῶν, πέθανε στὴν Τραπεζοῦντα στὶς 23 Μαΐου τοῦ 1447.

Οἱ Ἀλανοὶ (γνωστοὶ ὡς Σιρκάσιοι ἢ Τσερκέζοι) ἐξισλαμίστηκαν μετὰ τὸν 13ο-14ο αἰ. Ἐκτοτε, ὀνόμασαν τὶς παλιὲς καὶ ἐρειπωμένους ἐκκλησίες τους «ἐλληνικὰ σπίτια».

* Αὐτὸς ὁ ἐνδιάμεσος παράκτιος τόπος, ἡ λουρίδα μετὰξὺ βυζαντινῆς Ἀπχαζίας (σύγχρονη Ἀμπχαζία) καὶ ἐκβολῶν τοῦ Κουμπάν, ἀποτελοῦσε μέρος τῆς βαρβαρικῆς περιφέρειας τῶν στρατηγικῶν συμφερόντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως στὴν «Ἰπερικαυκάσια». Γιὰ τοὺς λόγους ποῦ δὲν χρησιμοποιήσαμε τὸν διεθνοποιημένον ρωσικὸ ὄρο τοῦ 19ου-20οῦ αἰ. (ὁ ὁποῖος περιέλαβε μονολεκτικὰ αὐτὴ τὴν πελώρια ἔκταση μετὰξὺ Μαύρης Θάλασσης – βορείου Καυκάσου – Κουμπάν – Κασπίας) δὲς Σημειώσεις, Κεφάλαιο Δ'.

